

Бојан ЂОРЂЕВИЋ

nalesko1965@gmail.com

ДВЕ НЕПОЗНАТЕ ПЕСМЕ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Апстракт: У раду се доносе две досад непознате песме Десанке Максимовић посвећене књижевним сатрудницама и пријатељицама Иди Радвољиној и Исидори Секулић. Песме се чувају у песникињиној заоставштини похрањеној у задужбини која носи њено име. Уз текстове песама анализира се и контекст њихова настанка.

Кључне речи: Десанка Максимовић, Ида Радвољина, Исидора Секулић, песничка заоставштина, политика

Десанкине необјављене песме

За књижевног историчара нема ништа узбудљивије од сусрета са књижевном оставштином неког писца. Та оставштина може да говори – ономе ко јој посвећено приђе и уме да је ишчита – о много ствари: о тзв. раним радовима, генези књижевних дела, пищевој аутокритичкој свести, референцијалности на савремене догађаје и људе.

Свега овога свестан је и истраживач који се упусти у анализу и валоризацију оставштине Десанке Максимовић, која се чува у задужбини која носи њено име. Грађа из оставштине Десанке Максимовић обрађена је и организована по архивистичким стандардима за поделу архивске грађе у личном фонду. Тако је ова грађа подељена на лична документа, књижевне и друге рукописе, преписку, документа о Десанки Максимовић, албуме фотографија и осталу грађу. Књижевни и други рукописи пак, подељени су на следећи начин: рукописи објављених песама, рукописи објављених прозних дела, рукописи необјављених песама, рукописи рецензија и критика, интервјуи и разне белешке.

Нарочито вредни су, без икакве сумње, рукописи досад необјављених, а и непознатих песама Десанке Максимовић, њих чак 192 на броју! Ове – како би их Микеланђело назвао – „cose del fuoco“ („ствари измакле ватри“) сведоче да песникиња, упркос огромном броју објављених песама, није своме раду приступала нимало некритички. Много песама је сама обележила знаком да се не објављују, очигледно незадовољна њима. Од неких је остао само торзо, а на другима је истрајније радила, исписивала више варијаната, али их је на крају све одбацивала. Једна група песама била је интимна, посвећена члановима породице (брату

Драгољубу посвећена је песма „Помен болијевским матурантима“, а тек преминулом супругу Сергеју Сластикову песма без наслова са почетним стихом: „Љубомора би ме гушила... Увреда пекла“) или пријатељима („На венчању пријатеља“, „На помену“). Неке песме биле су пригодне („Партизански споменик“, „Чујеш ли, Југославијо“), друге писане у посвету историјским личностима, попут Карађорђа („Карађорђево градић“) или Светозара Марковића („Опаснији сам мртав него жив“), као и Десанкиним песничким предшасницима, као што су Јесењин („Има и код нас“), Дучић („Дучићев гроб“) или Назор („У Назоровом крају“). Неке од њих је на прославама и говорила, али очигледно није желела да буду штампане. Опет, неке сачуване песме сведоче да Десанка Максимовић није била – иако се то понавља као опште место – индиферентна према текућим књижевним споровима „младих“ и „старих“, „традиционалиста“ и „модерниста“. Из ових песама види се да је промишљала проблеме о којима се полемички расправљало, реферисала се на њих, и то понекад песнички уобличавала. Но, нема сумње да је сматрала да би се објављивање неких од ових песама („На литерарној седници усмерених“, „Песници данашњи постаће песници од јуче“) протумачило као да се сврстава на нечију страну. Очигледно је такође сматрала да би стихови попут оних из песме „Песници данашњи постаће песници од јуче“, који говоре о варљивој песничкој слави и популарности („Ако иза песама песника нема / не вреде све новине и доколице“, „Долазе тако и одлазе песници, / неки се већ за живота угасе као свећа“, „Понеки се млади наживају славе / а потом их будући забораве“) могли да повреде некога ко би се у тим стиховима евентуално препознао. Најзад, постоји читав низ песама које својим квалитетом апсолутно заслужују да буду објављене (неке од њих могу се мерити са Десанкиним најбољим стиховима), али их песникиња очигледно није желела обелоданити, често због тога што је налазила да су „мрачне“, „депресивне“, и да је у њих сувише унела своје страхове, стрепње и личне мотиве (песма без наслова са почетним стихом: „Мој живот је мој, а ипак мој није“, „Метак бола“, „Михољско лето“, „Неизбежно“, и још много других).

Већина необјављених песама Десанке Максимовић потиче из последње две деценије њенога живота и стварања, од почетка седамдесетих година прошлога столећа до смрти (последњу песму, под називом „Почетак песме“, записала је десет дана пре него што ће умрети), али има и оних које су настале раније. Понекад се то може детектовати и по хартији коју је Десанка користила, али још чешће по тематици одређене песме, догађају који је био повод за њу, и појединим детаљима. Након пажљивог истраживања и ишчитавања, чини нам се да са доста поуздања смемо тврдити да је најстарија међу Десанкиним необјављеним песмама она под насловом „Трећа ноћ“, која тематизује бомбардовање Београда априла 1941. године. Усуђујемо се чак рећи да је песма, баш као што наслов каже, и настала јутро након треће ноћи како су Немци немилице бомбама засипали град. Тако је песникиња

и у овом случају, као и са „Крвавом бајком“, одмах песнички реаговала на страдање и смрт својих суграђана, стиховима попут ових:

Злослутне ноћи, кад су зидови пољуљани били
под треском бомби, а светлост пожара
стала град у пепео да претвара,
имали смо вољу да певамо о априлу.

Зора плаши сенке и јутро врви,
са зебњом у зидовима град чека,
црвеније него руже локве крви,
гласнији јаук рањених него песме јека.

Међу десетак песама за које се може утврдити или претпоставити да су настале педесетих година прошлог века, две су посебно сигнификантне и заслужују да се донесу у целости, уз коментар који ближе објашњава околности њихова настанка. Песме су то посвећене Десанкиним блиским пријатељицама и сатрудницама по перу. Обе говоре о растанку, као што обе тематизују растанак као невољно одвајање и несрећан чин.

Растанак са Идом Радвољином

Пријатељство са руском књижевницом и преводиоцем Идом Радвољином (правим именом Јудиф Марковна Литвакова) једно је од оних пријатељстава које је Десанка Максимовић непоколебљиво одржавала целог живота, о чему сведочи и обимна преписка која се сада чува у Задужбини „Десанка Максимовић“, и која је недавно штампана (Шеатовић, Ђорђевић 2025). То пријатељство песникиња је гајила и по цену сопственог мира и повремене идеолошке стигме. Као и оно са Радованом Зоговићем, и ово са Идом Радвољином нашло се на проби након Резолуције Информбироа и политичког раскида са Совјетским Савезом. И као што је тешко примила Зоговићево изопштење и остала уз њега у најтежим тренуцима, налазећи пута да на сваки начин, морално и материјално, помогне и њему и његовој породици, тако је Десанка Максимовић остала, у злу, и уз Иду Радвољину и њену децу. Наиме, Радвољина је била удата за југословенског комунисту по имену Озрен, пореклом из Босне. Упознала га је док је овај, тридесетих година прошлог века, боравио у СССР. Заједно су радили у московској централи Коминтерне. Венчали су се и имали двоје деце. Очи напада Немачке на Југославију Идин супруг вратио се у земљу и прикључио Народноослободилачкој војсци. Након ослобођења придружила му се у Југославији Ида са децом. Међутим, породична срећа није дуго трајала. Супруг Иде Радвољине ухапшен је 1949. године под оптужбом за шпијунажу у корист Совјетског Савеза, и преминуо је у затвору следеће године

(према неким наводима – извршио је самоубиство). Ида Радвољина је пак, са децом, средином те 1950. године протерана из Југославије.¹ Са њом су се поздравили и опростили само Исидора Секулић и Десанка Максимовић – Исидора Секулић у Идином стану, а Десанка Максимовић отпратила ју је на станицу, и о том растанку написала песму. У песми је описана омиозна атмосфера београдске железничке станице и самога испраћаја. Тежина растанка појачана је чињеницом да је Ида Радвољина и у последњем тренутку била под присмотром. Но, ова песма, осим осећања страха, туге, па и стида, тематизује и песникињин понос („нашла сам храбрости и то ми годи“) и пркос у директном сусрету с агентом. Већ навикнута на то да и њу прате (због пријатељства са Зоговићем) песникиња без патетике, у чисто наративном тону, води песму до логичне пркосне поенте.

Песма је очигледно настала одмах после описаног догађаја, дакле средином 1950. године. Носи назив „Шпијун“, а Десанка је својом руком написала и алтернативни назив: „Ухода“. Ради се о машинопису који се у задужбини „Десанка Максимовић“ чува у корпусу необјављених песама, под сигнатуром ЗДМ-ПН-189.

ШПИЈУН

Иди Радвољиној

Пратим тебе и твоју децу
у драгу ми, још незнану даљину.
Нашла сам храбрости и то ми годи.
Наједном се створи крај нас
неки врло углађен господин.
Још мало па ће воз кренути.
Пролази минута трећа, четврта, пета,
господин равнодушно крај нас шета.

„Мораш се, ти рече, издвојити од света
који одлази или неког прати.
Виделе смо се, мила, сад иди кући.
Овај улицкани поћи ће за тобом
обазриво као дивља мачка
да види где ти је стан и распита ко си.
На тебе овде сад пазе.“
„Претерујеш, рекох, видиш рукавице главе
у левој руци носи.
Друкчије се одевају ваљда шпијуни.“
„Боље знам, овако се одевају они скупи.“

¹ Десанка Максимовић и Ида Радвољина виделе су се следећи пут 1957. године у Москви, а Радвољина је у Југославију дошла тек 1969. године, после много перипетија и уз свесрдно залагање Десанке Максимовић. И доцније је желела да дође, али јој совјетске власти више нису давале дозволу.

Вратих се кући, пођох да нешто купим,
а господин се већ обзире по дворишту,
завирује у прозоре сваког спрата,
у свака врата.
Зауставих га умиљато:
„Господин некога иште?
Могу ли му што помоћи?
Ја живим у овој кући
и познат ми је овде сваки станар.“
Трагач поцрвене, промрмља нешто,
а ја продужих задовољна
као да сам му опалила шамар.

Растанак са Исидором Секулић

Путеви Исидоре Секулић и Десанке Максимовић укрстили су се у годинама након Првог светског рата, најпре на професионалном плану. Обе су биле професорке – Исидора Секулић у Другој женској гимназији у Београду (Ђорђевић 2018: 24–32), а Десанка Максимовић у Првој женској гимназији у Београду (Ђорђевић 2018: 111–122). Пове-зао их је и заједнички рад у Југословенском професорском друштву, а и други друштвени ангажмани. Обе су биле веома активне чланице Књижевне секције Удружења „Цвијета Зузорић“ (Vučetić 2018: 109), а биле су и чланице Српско-руског кружока (Голубовић 2010: 230). Са уласком Десанке Максимовић у књижевни живот њих две су се још више зближиле,² нарочито током окупације и након ослобођења, када су, рецимо, заједно примале материјалну помоћ намењену на-учницима, књижевницима и уметницима³ и када је управо Исидора Секулић, 1947. године, предложила Десанкину збирку песама *Песник и завичај* за награду Комитета за културу и уметност Владе ФНРЈ.⁴ Заједно су, чак, у то поратно време, трпеле оптужбе грађанских кру-гова да су представнице „режимске литературе“ (Лазаревић 2007а: 323) и да су се нашле међу онима који су се „пресвукли“:

Она сирота Десанка Максимовић, која је прво плакала што су јој убили зета, и проклињала, чим су је мало хтели, јер им је била потребна још једна жена сем Исидоре Секулић, одмах је потрчала, и ушла у све одборе, и објављује књиге као и за време немачке окупације (Лазаревић 2007б: 120).

2 Познато је колико Десанка Максимовић дугује завичају и колико су сеоске теме и се-оски живот уткани у њену поезију. Често се, међутим, заборавља да је и Исидора Секу-лић одмах након Првог светског рата писала егзалтирано, али зналачки и проницљиво о селу и сељацима у својим *Разговорима у снеју*, што примећује и Драгољуб Јовановић када каже да, иако је „сва градска, западњачка, светска“, има „љубав за село... топли дах љубави за земљу, за сељака, за права чеда природе“ (Јовановић 2008: 418–419).

3 Архив Југославије /даље: АЈ/ 313-2-16 (12. април 1945).

4 АЈ 314-1-4. Десанка Максимовић је награђена са 40.000 динара.

Тих педесетих година прошлога века Десанка Максимовић је писала да је Исидора Секулић „српски најбољи писац есејиста“, да је „жена огромног знања које се простире у свима правцима“, те да „њени путописи спадају у најлепше путописе које имамо“ (Максимовић 2012, 5 /додатак/: 12). Није онда чудно што је емотивно – али и поетски – реаговала на Исидорину смрт 1958. године. Исидору Секулић је евоцирала три деценије касније у збирци *Међаше сећања*, у својеврсном дијалогу са смрћу (Петровић 2019: 47–56) у коме је, у циклус „Ликови“, и Исидору увела међу своје мртве пријатеље по перу – Дучића, Крклеца, Назора, али и давне претходнике попут Његоша или Ђуре Јакшића. Још увек је, и после толико времена, Десанка „види будну“, иако је засута земљом и песком. У тој песми – „Јутарња песма“ (Максимовић 1983: 47) – она себе доводи у корелацију са преминулом пријатељицом, сумњајући да ће Исидорин „непробојни панцир“, због кога је књижевница и у гробу „цела целцата“, заштитити и њу. Десанка Максимовић је, напротив, сигурна да ће иструнути „без штита и оклопа“.⁵ Поред ове интимистичке песме (која је пре тога објављена у *Лейойису Мајшице српске и Књижевности*), Десанка Максимовић је у *Међаше сећања* уврстила и две дотад необјављене песме – „Исидора у ореолу иња“ (Максимовић 1983: 47) и „Исидорин врт“ (Максимовић 1983: 48), које су више медитативног и меморијског карактера, и које фокусирају упадљиве склоности (брига о кући, врту, птицама) и карактерне особине (хуманост, емпатија, али и чврста принципијелност) Исидоре Секулић:

Како је стрепети било
 сред нежнога разговора
 кад ће иза загонетног бића Исидоре жене
 искрснути опоро дубок човек Исидора.
 („Исидора у ореолу иња“)

И управо на том фону симбиозе Исидоре Секулић као брижне и посвећене жене и њеног мушког принципа одлучности и непоколебљивости настала је, још раније, Десанкина песма „Исидора“, која је у првом тренутку и носила назив „Жена-човек“, што је Десанка накнадно прецртала. То је, без сумње, прва у овом низу песама које је Десанка Максимовић посветила својој пријатељици и заштитници, настала недуго после Исидорине смрти. Песма је то која Исидору призива међу живе, истичући њене „мушке“ особине и евоцирајући њену свакодневну, људску посвећеност обичним, овоземаљским бригама и пословима, које је држала у реду баш као и своје мисли и естетичке погледе, али и припремљеност и помиреност са неминовним одласком. Тако је ова песма контраст чињеници коначног расстанка са вољеном пријатељицом, који је Десанки Максимовић тако тешко пао.

⁵ Детаљније о овој песми: Вранеш 2019: 155.

Машинопис ове песме чува се у Задужбини „Десанка Максимовић“ у корпусу необјављених песама, под сигнатуром ЗДМ-ПН-52.

ИСИДОРА

Огледало твоје нарави и ума
били су и твој врт и твоја соба,
знало ти се место и кључу од подрума
и књизи свакој и у свако доба.

Знала си пределе и језике стране,
о уметности света имала слику,
и столњаке имала увек уштирконе,
сложене као чињенице у уџбенику.

Знала си на којој се налази страни
многи чувен стих, мисао, формула ниска,
и без прашине ти били књига ормани,
и блистала ти се посуђа кухињска.

За себе и друге, за противника и брата,
тражила си високу меру, судове реске,
кроз твоје куће и твоје душе врата
почаст било је ући
као у лексиконе светске.

Теби је човек живота тајну драму
смео у руке, у душу да сруши,
као пастир што само земљи у јаму
поверава да цар има козје уши.

Ти, као људи који дочекују зору будни,
будна си дочекала ближење помрчине,
и наредила како да ти у дан судњи
у дому и на гробу пријатељи чине.

Литература

Вранеш, Бранко. „Витезови и витешкиње Десанке Максимовић“. *Песнички завичај Десанке Максимовић*, зборник радова. Ур. Светлана Шеатовић, Зорана Опачић. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност – Задужбина „Десанка Максимовић“ – Ду-чићеве вечери поезије, 2019. 131–162.

Vučetić, Radina. *Evropa na Kalemegdanu: „Cvijeta Zuzorić“ i kulturni život Beograda 1918–1941*. Beograd: Službeni glasnik, 2018.

- Голубовић, Видосава. „Руски мислиоци и Европа“. *Нова Европа 1920–1941*, зборник радова. Ур. Марко Недић, Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010. 229–239.
- Ђорђевић, Бојан. *Племенића мисија или мука жива: српски књижевници као професори*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2018.
- Јовановић, Драгољуб. *Медаљони I*. Београд: Службени гласник, 2008.
- Лазаревић, Бранко. *Дневник једнога никога: први део (1942–1946)*. Београд: Завод за уџбенике, 2007а.
- Лазаревић, Бранко. *Дневник једнога никога: други део (1947)*. Београд: Завод за уџбенике, 2007б.
- Максимовић, Десанка. *Међаши сећања*. Сарајево: „Веселин Маслеша“, 1983.
- Максимовић Десанка. *Целокујна дела, том 5*. Електронско издање: Додатак. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“ – Службени гласник – Завод за уџбенике, 2012.
- Петровић, Предраг. „О поезији и памћењу“. *Књижевност и језик*, 66, 1, 2019. 47–56.
- Шеатовић, Светлана; Ђорђевић, Бојан (прир.). *Писма радосћи и бола: писма Десанке Максимовић руским преводиоцима Иди Радвољиној и Оли Кушасовој 1957–1993*. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић“, 2025.

Bojan Đorđević

Two unknown Poems by Desanka Maksimović

Summary

In The Desanka Maksimović Endowment, in the legacy of the poetess, 192 unpublished and hitherto unknown poems are preserved including those dedicated to friends, both living and deceased, in which she evokes memories of them and events from their shared past. The paper presents a poem dedicated to parting with Ida Radvoljina, who was exiled with her children from Yugoslavia in 1950, as the wife of the late revolutionary accused of espionage in favor of the USSR. There is also a poem written not long after Isidora Sekulić's death, in which Desanka Maksimović poetically outlines the multi-layered character of her older friend and co-worker.

Key words: Desanka Maksimović, Ida Radvoljina, Isidora Sekulić, poetic legacy, politics

Примљено: 10. 12. 2025.

Прихваћено: 25. 4. 2026.